

Paul Lindegård Hjorth

Poul Lindegård Hjorth

24. juli 1927 – 21. maj 1998

Af Knud Sørensen

Poul Lindegård Hjorth døde den 21. maj 1998 efter nogle måneders sygdom, der for tidligt gjorde ende på et meget aktivt liv. Med hans død har nordisk filologi mistet en af sine mest fremtrædende og alsidige repræsentanter.

Han blev født den 24. juli 1927 i Holmstrup, Sanderum sogn. Han tog matematisk studentereksamen i 1946 fra Sct. Knuds Gymnasium i Odense, studerede derefter dansk og kristendomskundskab ved Københavns Universitet og tog skoleembedseksamen i 1952. Oprindeligt var han nok mest interesseret i den litterære side af sit hovedfag dansk; sin litteraturlærer Ejnar Thomsen satte han højt, men efterhånden svingede han – uden dog at tabe interessen for litterære og æstetiske værdier – mere over mod fagets sproglige discipliner med inspiration først og fremmest fra lærere som Johs. Brøndum-Nielsen og Poul Andersen, mens han i al fald i sin studietid nok havde et noget ambivalent forhold til Paul Diderichsen. Efter eksamen måtte han bruge to år på militærtjeneste – en tid, han ikke mindedes med særlig glæde –, og derefter tog hans mangesidige karriere sin begyndelse.

Lad mig indlede med at give en oversigt over Pouls mange virkefelter. Fra 1954 til 1955 var han redaktør ved Ordbog over Det Ældre Danske Sprog. Fra 1956 til 1962 havde han et lektorat i dansk sprog ved Lunds Universitet, måske den periode i sit liv, som han tænkte tilbage på med størst glæde. I 1962 blev han universitetsadjunkt i nordiske sprog ved Københavns Universitet og var samtidig deltidsansat ved Supplement til Ordbog over det danske Sprog; i adjunktperioden, der varede til 1965, fik han mulighed for at færdiggøre sin disputats. I 20 år, fra 1964 til 1984, var han medlem af Dansk Sprognævn, og han var formand for Sprognævnet fra 1966 til 1973. I 1965 blev han professor i dansk sprog ved Danmarks Lærerhøjskole, og endestationen i hans løbebane var fra 1978 professoratet i nordiske sprog ved Københavns Universi-

tet, som han indehavde indtil 1992. Han blev indvalgt i Videnskabernes Selskab i 1974 og var et meget aktivt medlem; her følte han, at han havde et fagligt åndehul. Fra 1988 til sin død var han Selskabets redaktør; dette tidskrævende hverv var han som skabt til, og han røgtede det med stor kompetence og megen hjælpsomhed over for de forfattere, som han kom i berøring med. Det må tilføjes, at han var i besiddelse af et fremragende organisationstalent, der gjorde ham selvskreven som bestyrelsesmedlem eller formand i flere faglige foreninger: Selskab for Nordisk Filologi, Universitets-Jubilæets Danske Samfund og Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, ligesom han var både tidsskriftsredaktør og redaktør af en række enkeltpublikationer.

Som nævnt blev Pouls faglige forfatterskab meget alsidigt og omfattende. Han er naturligvis kendt først og fremmest som sprogmand, men han var ikke snævert sproglig. Han havde også litterære og stilistiske interesser, der fx viser sig i det lille bind om nyere dansk lyrik, som han var medforfatter til i Lund, og som tjente til at indføre svenske studerende i udvalgte danske digte efter 1870. I flere festskriftartikler tager han stilistiske emner op til behandling: brugen af dialekt hos Hans Kirk, svecismer i Thit Jensens forfatterskab, og hans sproglige undersøgelser munder ofte ud i æstetiske vurderinger. Men tyngden i hans produktion ligger på det sproglige. Han sagde om sig selv, beskeden som han var, at han ikke var specialist på noget område. Som traditionel filolog – og i øvrigt med stor veneration for traditionen – gav han sig af både med det fortidige og det nutidige: sproghistorie, studier over gamle tekster som folkeviser og ordsprog, udgaver af tekster navnlig fra det 16. og 17. århundrede, og beskrivelsen af forskellige sider af moderne dansk viede han også stor opmærksomhed; det gælder både semantik, syntaks og ortografi og sidst, men ikke mindst, leksikografi. En opregning af alle disse områder kunne godt pege i retning af en generalist; men jeg tror, at det i det mindste kan siges, at det, der stod hans hjerte nærmest, var den ældre nydanske periode, 1500 til 1700, og det er da også den periode, som hans venner og kolleger behandler i det festskrift, som de glædede ham med på hans 70 års dag.

Inden jeg går i gang med en nærmere omtale af nogle af disse arbejder, må jeg gøre opmærksom på, at jeg nok er filolog, men ikke nordisk filolog og derfor måske ikke fuldt kvalificeret til at vur-

dere alle disse værker. På den anden side kan jeg dog tilføje, at Poul og jeg havde utallige faglige diskussioner tværs over nordisk og engelsk igennem 50 år, og at vi altid læste og kritiserede hinandens arbejder.

Disputatsen *Filologiske Studier over Karl Magnus' Krønike* – der i øvrigt blev forsvaret i dag for præcis 34 år siden – er egentlig anden del af en totrinsraket. Disputatsen kom i 1965, og dens tekstgrundlag er den udgave af *Karl Magnus' Krønike*, som var blevet udarbejdet og udsendt fem år tidligere. Lad mig her indskyde, at disse bøger – som i øvrigt alle Pouls arbejder – kan karakteriseres ved begrebet akribi, der betyder sådan noget som nøjagtighed og skarp-sindighed, hvortil må føjes hans aldrig svigtende sunde sans. Ikke så meget i de første, men tydeligt i de senere arbejder kommer hertil et forfriskende element: en egen tør humor, hvor han kan finde anledning dertil. Men tilbage til den tekstkritiske udgave af *Karl Magnus' Krønike* og den dermed sammenhængende disputats. Begge bøger viser klart forfatterens detektiviske sporsans. Der foreligger tre tekster: et håndskrift fra 1480, et trykt fragment fra 1509 – disse to vises at gå tilbage til en fælles, men ukendt tekst – og endelig Christiern Pedersens reviderede tekst fra 1534. Disse tre danske tekster er alle bearbejdelser eller oversættelser af en norsk kilde (der igen nedstammer fra de franske chansons de geste). Når man må tale om bearbejdelse eller oversættelse, er det, fordi de danske tekster er præget af den middelalderlige tradition, ifølge hvilken et forlæg kan behandles ret frit af oversætteren. Det vises nu, at de danske tekster indeholder svecismer, og dette kan føre til en teori om, at der har eksisteret et svensk mellemlid mellem den norske kilde og de danske tekster. Der er altså flere ubekendte; men det er muligt at komme kendsgerningerne lidt nærmere gennem et detalstudium af ordforrådet. Konklusionen bliver herefter, at selv om det ikke kan bevises, at der har eksisteret et svensk mellemlid, bliver det lettere at forstå visse træk ved ordforrådet i den danske tekst, hvis man antager, at der fandtes et sådant mellemlid.

Lignende problemer behandles i udgaven af *Sjælens og Kroppens Trætte* og *Ars Moriendi* fra 1971. Her drejer det sig om latinske kilder, og den danske tekst er sine steder mere gendigtning end egentlig oversættelse. Dette værk leder tanken hen på den middelalderlige danske litteraturs nære sammenhæng med den fælleseuropæiske kultur.

En af Pouls store interesser var Matthias Moth (1649-1719), en højtstående embedsmand under Christian V, der ud over sine mange andre gøremål også var oversætter og leksikograf. Moth påbegyndte i 1680 indsamlingen af stof til en meget omfattende ordbog, der desværre aldrig kom i bogform; ved sin død efterlod Moth sig et monumentalt værk, godt 60 håndskrevne folianter. Det er en ordbog, der ikke blot – som det ellers tit var tilfældet i slutningen af det 17. århundrede – behandler gode og anbefalelsesværdige ord, men inddrager alle afskygninger af det danske sprog, således også vulgære udtryk, dialektord og fagtermer. Moths ordbog har da også fået hædrende omtale i den oversigt over 'Danske ordbøgers historie', som Poul udarbejdede i 1983.

Det var af økonomiske grunde, at Moths kæmpeordbog aldrig blev udgivet. Det samme gjaldt indtil 1979 et andet storværk skabt af Moth: den første så vidt vides fuldstændige oversættelse til dansk af Ovids *Metamorfoser*. Det oversteget Universitets-Jubilæets Danske Samfunds økonomiske formåen at iværksætte en udgave af hele den oversatte tekst; i stedet blev det overdraget Poul at indlede, redigere og kommentere godt en femtedel af oversættelsen. Resultatet blev et stateligt bind, der også indeholder syv bevarede kobberstik. Og til bogens tiltalende ydre svarer dens indre, der falder i tre dele: først en fyldig filologisk indledning – og her kan jeg ikke lade være at citere forfatteren, der må have forudset, at visse afsnit af indledningen måske kunne forekomme nogle læsere vel tørre, for han bemærker et sted: »Ingen af disse afsnit er med flid gjort ulæselige.....«. Efter indledningen følger tekstudgaven med tilhørende variantapparat, for Moth rettede en del i sin oversættelse, og der afsluttes med en kommentar, som skal bidrage til forståelse af vanskelige passager og af ordbetydninger, der er ukendte i dag, osv.

Der er et par udløbere af denne bog. Udgaven af oversættelsen af Ovid var blevet til under et vist tidspres, da den skulle komme i hundredåret for stiftelsen af Universitets-Jubilæets Danske Samfund. 18 år efter, i 1997, udkom *Matthias Moth og Ovids Metamorfoser*, som går nærmere ind på nogle af de problemer, der ikke var blevet ganske afklaret i 1979-udgaven. Bl.a. gives der forsigtige svar på det vanskelige spørgsmål om, hvilken eller hvilke udgaver af Ovid Moth kan have benyttet som forlæg. Den anden udløber er en artikel fra 1982, der behandler Moths aleksandriner syntaks:

hvor stor bevægelsesfrihed m.h.t. ordstillingsvariation udviser Moth, og overskrider han nu og da tidens norm?

Mens vi endnu opholder os ved de ældre sprogrtrin i dansk, må jeg også nævne en anden af Pouls interesser, nemlig folkevisen og dens sprog. Det er et emne, som man efter hans opfattelse burde behandle med stor varsomhed, simpelthen fordi man ikke ved nok om det. Han fremsætter en ædruelig kritik af, hvad han ser som en noget løs teori om, at folkevisen skulle stamme fra den tidlige middelalder. Denne teori var blevet udkastet bl.a. med henvisning til folkevisens navnestof, men heroverfor dokumenterer han overbevisende, at navnestoffet ikke kan give positiv støtte til en antagelse af tidlig tilblivelse. Efter hans opfattelse udgør folkevisen sit eget univers, også m.h.t. navnestoffet. Selv antager han, at folkevisen stammer fra den sene middelalder, og han understreger, at man ikke kan vide noget sikkert om, hvordan folkevisen »oprindelig« har set ud.

Og så er der endelig klenodiet i det 17. århundredes litteratur, Leonora Christinas *Jammers Minde*, som Poul besørgede en udgave af i samarbejde med Marita Akhøj Nielsen og Ingelise Nielsen. Første bind af denne udgave, med indledning, tekst og variantapparat, nåede han heldigvis at se præsenteret på Frederiksborg Slot den 16. marts 1998, 300 år efter Leonora Christinas død. Udgaven kalder sig diplomatarisk, dvs. at den gengiver håndskriftet med største nøjagtighed: den er – i modsætning til tidligere udgaver – side-, linie-, bogstav- og tegnret. Apparatet er meget fintmærkende, og ud af det kan man læse Leonora Christinas rettelser, tilføjelser osv. på indtil fire niveauer. Desværre bliver det Pouls medarbejder, der alene kommer til at stå for andet bind med sproglige og reale kommentarer og en beskrivelse af sprogformen i *Jammers Minde*.

Leksikografi fyldte meget i Pouls videnskabelige verden. Selv havde han jo i kortere perioder været medarbejder ved ordbøger og var en flittig ordbogsbenytter. I sin artikel 'Danske ordbøgers historie', som jeg allerede har strejft – den var egentlig en del af en kulturministeriel betænkning om 'Vilkår for ordbogsarbejde i Danmark' – giver han en fængslende oversigt over og bedømmelse af vigtige danske ordbøger, der kan inddeles i tre grupper: rigs-sprogsordbøger, historiske ordbøger og dialektordbøger. Mathias Moths ordbog har allerede været berørt. Af særlig interesse for

dette forum kan det være at give en kort omtale af Videnskabernes Selskabs Ordbog, der fik en noget krank skæbne. I modsætning til Moths ordbog var Videnskabernes Selskabs Ordbog styret af det såkaldte akademiprincip, hvorefter den skulle medtage »alle gode, reene, overalt brugelige, og upaatvilelige Danske Oord«, men derimod udelade »Alle grove, plumpe og liderlige Oord og Talemaader, som stride imod Ærbarheden«, for »de behøves ikke at vides for dem, der ikke skiøtte derom, og de som have Lyst til at vide dem, lære dem nok foruden des«. Denne ordbog fik som sagt en krank skæbne: den blev påbegyndt i 1693, lå stille i flere perioder og havde medarbejdere af stærkt svingende kvalitet. 8. og sidste bind blev først udsendt i 1905, og værket var allerede ved sin begyndelse og da endnu mere ved afslutningen forældet og højst uensartet. Dette står i grell modsætning til Ordbog over det danske Sprog, der er i 28 bind, som udkom fra 1918 til 1956, et fuldt professionelt værk, der ganske vist kan volde nogle brugere vanskeligheder, hvis de ikke gør en indsats for at sætte sig ind i værkets systematik og i forkortelserne. Dette havde Poul ofte erfaret som underviser, og derfor udsendte han i 1970 sin fortræffelige *Vejledning i brug af Ordbog over det danske Sprog*; at denne bog udfyldte et behov og slog an, fremgår allerede af, at den (i revideret form) blev genudsendt to gange, i 1981 og i 1993. Endvidere foreligger der fra hans hånd en kritisk gennemgang af leksikografiske arbejder, der er udkommet i perioden 1962-1987. Den kan suppleres med mange ordbogsanmeldelser, som han påtog sig navnlig i de senere år. De er fornøjelig læsning. Anmelderen konstaterer, at det egentlig er en umulig opgave at skrive en tilfredsstillende anmeldelse af en ordbog på den forholdsvis korte tid, man normalt har til rådighed; man skal have brugt ordbogen i flere år, før man virkelig har lært den at kende. Men hvad gør man så? Ja, for en fuldblods systematiker er løsningen at tage ret udførlige stikprøver, »efter den systematiserede tilfældigheds princip«, og så vil der efterhånden danne sig et billede af ordbogens præg, dens fortrin og dens mangler. Og der er jo ingen grund til, at en ordbogsanmeldelse skal være gudsjammerligt kedelig. Anmelderen bekender, at han ganske vist ikke jager efter at sige vittigheder, men at han ikke regner det for en skam at krydre en anmeldelse med humor.

Denne omtale af Pouls store og gode handlinger inden for nordisk filologi kan ikke blive udtømmende; men det må tilføjes, at

der fra hans pen foreligger lærebøger og andet pædagogisk materiale, ikke mindst fra Sveriges-tiden og fra hans tid på Danmarks Lærerhøjskole; det drejer sig bl.a. om analyser af sproget i folkeskolens lærebøger. I forbindelse med sin virksomhed i Dansk Sprognævn havde han lejlighed til at beskæftige sig med forståelseskløften mellem sprogene i Norden. Den dansk-finske sprogløft frembyder et særlig vanskeligt problem, og her slås det fast, at den med svensk nogenlunde fortrolige finne nok kan forstå norsk. Og så fortsættes der: »Men dansk, som det tales i Danmark, dette højt forædlede resultat af århundreders stræben efter at klare sig med et minimum af artikulatorisk energi, det kan han ikke forstå.« I en anden afhandling skiller han sig fra den ikke lette opgave at give en klart forståelig redegørelse for, på hvilken baggrund Dansk Sprognævn fungerer, og hvorfor det i nogle tilfælde er nødt til at give, hvad der af mange i offentligheden opfattes som »valne svar« på spørgsmål vedrørende sprogrigtighed.

Nævnes må også hans optagethed af mange facetter af det danske sprog, ældre og moderne, der behandles i en række kortere afhandlinger. En af de mest underholdende bærer titlen 'Fra fulert til sjofert'. Bag den ligger mange års indsamling af substantiver på *-ert* (af typen *drivert* og *kuffert*), for filologer er jo samlere (men i Pouls tilfælde bestemt ikke den type samler, der blot akkumulerer løsrevne, ubearbejdede enkeltheder). Denne ordtypes historiske spændvidde antydes i afhandlingens titel: *Fulert* går tilbage til det 16. århundrede og betyder 'ful, led, afskyelig person' og *sjofert* 'sjofel vittighed' er – eller var ved afhandlingens fremkomst i 1980 – ultramoderne. En bunke *-ert*-ord analyseres og klassificeres, og konklusionen er, at dette levende suffiks er en sproglig humørspreader. – Også syntaktiske og ortografiske problemer behandlede han; hvad ortografien angår, kan jeg minde om, at det er Dansk Sprognævn, der redigerer og udsender Retskrivningsordbogen.

Poul havde en højt udviklet formuleringsevne og opbyggede altid sine perioder med største omhu. Når jeg fra tid til anden skulle oversætte noget for ham, kunne det forekomme, at jeg spurgte ham, om jeg måtte hugge en periode over, så at resultatet blev mere letløbende på engelsk. Hertil svarede han gerne »nej, helst ikke«. Men vi fandt dog i reglen en tilfredsstillende løsning. Næsten det værste, han vidste, var, hvis han – hvad der skete et par gange – blev forholdt muligheden for at læse korrektur på en artikel; det

ærgrede ham grusomt at skulle lægge navn til en tekst, der ikke var helt i orden, for læseren kunne jo ikke vide, at forfatteren havde været afskåret fra at luge trykfejlene bort.

Bag denne righoldige produktion stod der et hjertevarmt og charmerende menneske, altid veloplagt, og som det blev sagt ved hans reception på 70 års dagen, havde han en evne til ikke at blive uvenner med sine fagfæller. Ganske vist må det nok tilføjes, at han i de yngre år kunne være lidt brysk, hvad der vist egentlig kun dækkede over hans utålmodighed: Lad os nu få det problem klaret i en fart! Men alderen mildner. – Han var myreflottig og havde en jernhård selvdisciplin. Jeg husker et nytår for mange år siden, da vi begge boede på Nordisk Kollegium. Jeg havde mit hjem i Brønshøj, og han blev inviteret til at tilbringe nytårsaften hos os. Men nej, desværre; han skulle læse til eksamen. I øvrigt var han meget beskeden og selvkritisk, af og til måske lidt for meget. Jeg tror ikke, at han nogen sinde satte pennen til papiret uden at have noget vigtigt på hjerte; men alligevel kunne han finde på at skrive på de særttryk, jeg modtog fra ham: »Ak ja, det er såmænd det hele« eller »Dette får du kun for fuldstændighedens skyld« eller »Det er vist min hidtidige bundrekord«. På den anden side var han stolt over sidste år at udkomme på italiensk, selv om han samtidig var noget fortørnet over, at hans navn nu igen var stavet forkert.

Som filolog var Poul inderlig utilfreds med udviklingen inden for sit fag i den sidste menneskealder; som han udtrykte det: »det er virkelig lykkedes at nedbryde eliteuddannelserne«. Det er en udvikling, der dels har haft tendens til at trænge de hårde, vanskelige og derfor blandt mange studerende upopulære discipliner i baggrunden, dels har sat mere løse teoribygninger i forgrunden. Poul anerkendte nytten af strukturalistiske principper, fx når det drejede sig om at udarbejde en fonematisk beskrivelse. I øvrigt brød han sig ikke meget om højtflyvende teorier. Hans forhold til transformationsgrammatikken var fx køligt behersket, og i en artikel, hvis emne var anmeldelse af ordbøger, bemærkede han, at han kunne klare sig med at være teoriløs, men at det bestemt ikke var det samme som at være metodeløs.

Det var vist navnlig indførelsen af en bachelorordning i danskstudiet – en ordning, der kun gav de studerende en meget overfladisk orientering i nogle af de hårde discipliner – som gjorde, at han, da muligheden viste sig, trak sig tilbage i 1992, ikke til

et fredeligt otium, men til en faglig tilværelse, der var omtrent lige så travl som tidligere. Han bestred stadig sit redaktørhverv i Selskabet, og der var flere arbejder, som han brændte efter at færdiggøre. Desværre nåede han ikke det hele; men det var en meget stor glæde for ham at få overrakt et fornemt festskrift i sommeren 1997, og det var en lykke, at han – skønt sygdomsmærket – kunne være til stede ved fremlæggelsen af *Jammers Minde*-udgaven et par måneder før sin død.

Vore tanker går i medfølelse til Pouls trofaste ægtefælle gennem 46 år, Søs Lindegård Hjorth, og til hans to børn og deres familier.

Æret være hans minde.

Bibliografi

En bibliografi over Poul Lindegård Hjorths faglige publikationer findes i det festskrift, som han modtog på sin 70 års dag: Flemming Lundgreen-Nielsen, Marita Akhøj Nielsen og John Kousgård Sørensen (red.) *Ord, Sprog oc artige Dict*, 1997, s. 533-541. Den skal suppleres med de arbejder, der er anført i *Danske Studier* 1998, s. 18.